

Balácsi Károly Qualitas ante portas?

Témaközelítés

A) Világunk mozgatórugója a tömegtermelés, -fogyasztás, filozófiája a Brown-féle mozgás abszolút értéké nyilvánítása, matricája a "New", bonctana és nyelvezete anyagcserefolyamatoktól kölcsönzött, meditatiós temploma a bank, kulturális centruma a bevásárló központ. Korunk hőse a handle. B) A vakondmama alagútásásra tanítja kisfiát. A gyerek elvéti a tempót és a felszínre túrja magát. Vaksin hunyorog, ámul és csodálkozik. Megpillantja a viruló veteményeskertet, a zöld lombjával magasra nyújtózó fát, az égen futó felhőket és a szikrázó napot. Mi ez mama? - kérdezi ámulva. Ez a világ - feleli tömören a vakondós. Gyönyörű - ámuldozik a vakondfióka. Ámbár - folytatja tétován - ha ilyen pompázatos, fényes és illatos a világ, miért lakunk mi ebben a sötét, bűdös alagútban? - Azért, mert ez a hazánk - zárja le a dialógust a vakondmama. Ebben maradnak.

Előzmények

Kezdjük a bizonyossággal: már a régi görögök is ismerték a piacot. Lehet, hogy fecsegni, harcolni, hetvenkedni jobban szerettek, de a városok központi terei - az agórák - leggyakrabban piacként fungáltak a hétköznapi napok során. Adták, vették a kívánatosabbnál kívánatosabb portékákat - olívaolajat, bronzfegyvert, kecskét, rabszolgalányt, filozófiai paradoxont - vagyis mindent, amit közelebbi-távolabbi tájkról összehordva elcserélhet-

tek egymással. De ismerve a mohó szapiensz örök természetét, jó okkal gyaníthatjuk, hogy már a pattintott kőkorszakban is, rendszerint a másik ember kacatja volt a kívánatosabb. Csakúgy, mint ma, és az elkövetkező időkben. A világ már csak így megyen.

Kissé didaktikusabban leszögezhetjük, hogy az árucseré egyidős az emberiséggel. Csak-hogy végtelen hosszúságú idők alatt mindez, vagyis maga az aktus közvetlen, mondhatni személyes jellegű maradt. A paraszt behozta faluról a szalonnát, krumplit, vaklovat, az iparos a városból a csizmát, kaszát, selyemkendőt. Ezeket körülményes áru-tapogatások és -pocsondiázások után, helyben elcserélték, majd kezet fogtak az alkura és komótosan áldomást ittak rája. A bizalom jegyében és kölcsönös meglepedéssel zajlott a biznisz. E míves dramaturgiával felépített művelet sor lényegén a pénz közbeiktatása sem változtatott sokat. Egy normális ember számára a rézpeták, vagy ezüsttallér semmiféle önálló értékkel nem rendelkezett. Mindössze egyszerűsített valamit az olykor elkerülhetetlenül áttételes üzletmeneteken. Olykor előfordult ugyan, hogy a látáskárosult paripát kifejezetten bátornak igyekezett feltüntetni a leleményes kupec, de az áruk rendszerint értékükön cseréltek gazdát, ha csak az előrehozott alkoholos befolyásoltság nem módosította némileg valamelyik fél ítélőképességét. Látni, tapintani, tudni lehetett ugyanis a kívánatos jószág állagát, előéletét, várható élettartamát, ezért ISO-tanúsítvány

felmutatását rendszerint nem igényelték a műveltebb csiszárok sem. A becses vásárfia megszerzésének bensőségessége a tömegtermelés megjelenésével ért véget. A műszaki áruház ábrándos tekintetű eladó-kisasszonyának gyakran az is fejtörést okoz, hogy egy szeg a jobb-, vagy baloldali falba verhető-e, de a hifi torony, vagy csöngörény előállításának helye, módja, némely paramétere már egyenesen többismeretlenes rejtvény.

A korlátlan mennyiségben gyártható egyenfazonú termékek korában ezért természetes módon merült fel a védjegy, a márkanev, a szabvány, a minősítés és a tanúsítvány igénye. Beleértve a termékhasználat filozófiáját, vagyis az eredetileg szükségtelen portékák szükségességének megértését is. A folyamat végeredményét azért nevezzük természetesnek, mert az áttekinthetőség visszavételét egyaránt igényelte (és máig igényli) mind a termelő, mind a fogyasztó. A tömegtermék előállítóját természetesen a minél szélesebb (ha mód van rá totális) piac, és a minél nagyobb profit érdekli, a vásárlót a bizonyosság, hogy a csomagban az van, amire gondol. A termelő ezért az önérdekű racionalitás szükségéből erényt kovácsolva gőzerővel hirdeti, hogy az egyforma jó, az egyenszabású szép. (Habár mindenki tudja, hogy ugyanabba a folyóba nem léphetünk kétszer, valamint nincs olyan halászléfőző mester, aki azzal dicsekedne, hogy mindig ugyanolyan halászlét főz.) Igaz viszont, hogy a tömegtársadalom fogyasztóját némileg megnyugtatja a hitelesség pecsétje, ezért a fogyasztóvédelem érdekében elfogadja a sztenderdizálást.

Idáig tehát beszélhetünk érdekazonosságról, noha nem azonos súlycsoportba tartozó fe-

lekről van szó. A középkori céhek és a helyi parasztszövetkezetek még jó esélyt adtak a választás szabadságára, ám a nemzetközivé duzzadó tőkés társaságoknak már korlátlan erők állnak rendelkezésre érdekérvényesítési céljaikra. (A nemzetgazdaságokét meghaladó tőke, a monetáris pénzpolitikai zsarolás, a csábító hitelkihelyezések, a mindent elborító, gigantikus reklámpar, stb.) Ellenkezhetnénk persze e gondolatmenettel, miszerint a szabadpiaci szisztémákban egymással is versenyeznek a multinacionális cégek, így mindig a jobbik győz. Csakhogy globalizálódó világunkban a multik már nem akarnak egymással annyira versenyezni. Inkább felosztják a világpiacot, és együttesen teszik tönkre a helyi ökoszisztémákat. Ezt diktálja az ésszerűség. Ész meg van, mivel az is felvásárolható.

Mindezt persze senki nem vágja ilyen brutális őszinteséggel az arcunkba. A nagytőke manapság filozófusokat és esztétákat foglalkoztat, informatikusokat, rendszerszervezőket alkalmaz, humánpolitikai intézetekkel szolgálja dolgozóit (a Nagy Családba tartozókat), életmódmintákat kínál bazár-templomaiban, művészekkel készítteti a mennybemenetel gigapozstereit, vadonatúj (New!) sztárokat parádéztat - bárki számára elérhető - holmijaival. A vak is látja, hogy kizárólag a mi vacak, szürke, földhözragadt életünket kívánja kiszínezni, becukrozni, soha el nem múló vándorünneppé tenni.

Fogalomértelmezések

Naivnak tűnő összehasonlításaink alapját azok a természetadta közösségek alkotják, amelyek évezredek során működtek a különböző paraszttársadalmakban. Az utóbbi két-

száz évben persze nagyot fordult az idő ke-
reke. Előbb az ipar (a második szektor) szo-
rította háttérbe a mezőgazdaságot, majd az
utóbbi évtizedekben a szolgáltatói szféra és
az önállósuló tudatipar (harmadik, negyedik
szektor) válik fokozatosan meghatározóvá. E
történelmi trend természetesen nemcsak a
gazdaság világában érvényesül egyre látvá-
nyosabban, hanem behatol mindennapjaink-
ba. Vélekedhetünk mi erről a tényről bárho-
gyan, azzal tisztában kell lennünk, hogy el-
kerülhetetlen világtendenciával állunk szem-
ben. E nyugati irányból felénk tornyosuló
hullámok ugyanúgy végiggörögnek majd raj-
tunk, mint a T-34-esek Budapest utcáin öt-
venhatban. (Egy kicsit visszalövdözünk,
majd megszokjuk az új berendezkedést, amíg
az magától ki nem múlik.)

Mivel a globalizációt a harmadik és negye-
dik szektor dominanciája hozta el számunk-
ra, nem csodálkozhatunk azon, hogy az anyagi
javak és információk egyetemes cserevi-
szonyai határozzák meg életünk, szokásaink
keretét, életérzésünk, gondolkodásunk, nyelv-
vünk anyagát. Az értékek tankhajókon és te-
herszállító repülőgépeken jönnek-mennek, az
eszmék és gondolatok szabad áramlását elekt-
ronikus eszközök biztosítják. A korszerű élet
összerakható elemei gondosan csomagolt ter-
mékek formájában jutnak el otthonainkba.
Ennek – a tömegek által olyannyira óhajtott
új világnak – a terminológiáját kell elsajátíta-
nunk az iskolapadban, az utcán, a munkahe-
lyen, a televízió bővületében, az alap-, kö-
zép-, felső- és túlzófokú menedzsertréninge-
ken. (Merő kalandvágányból) ezt teszem én is,
csupán arra kérek engedélyt, hogy – mint-
egy önvédelmi reflexből – a tradicionális
európai és magyar értékrend prizmáján ke-
resztül szemlélődhessenek.

Itt van mindjárt a termék, még pikánsabb szó-
használatban a végtermék szakirodalmi hasz-
nálata. Szó sincs arról, hogy az
anyagcsere folyamatokból ismert, eufemisz-
tikusan megfogalmazott csúnyaságról beszél-
nénk. Nem, egyáltalán nem erről van szó.
Olyannyira nem, hogy a legkülönbözőbb
technológiákkal előállított, bármely – ipari,
mezőgazdasági – készáru is durva leszűkíté-
se lenne annak a produkciónak, egyetemes
entitásnak, amit a fogalom jelöl. Nemcsak a
szeletenként csomagolt kendermagos kenyér
és fedélzeti komputerrel ellátott gépkocsi szá-
mít terméknek, hanem a frissdiplomás poli-
tológus, és kozmetikai sebész által áthúzott
arcbőr is. Mindössze annyi a különbség, hogy
az előbbieket programozott ipari üzemekben,
az utóbbiakat egyetemeken és műtőszobák-
ban állítják elő. Az átszabott emberi arc és a
sikert garantáló férfias tekintet bizony dol-
lással, jennel, sékellel kifejezhető végtermék.
Mármost az ilyen-olyan módon előállított ter-
mék minősége, illetve annak minőségbizto-
sítása áll figyelmünk középpontjában, mivel
rakétasebességgel száguldunk a minőség tár-
sadalma felé. (Qualitas ante portas!) Végre
otthon vagyunk, hiszen ez egy nagy magyar
álom. A Trianon utáni megszaggatott haza
lámpás fejű kultúrpolitikusai is úgy gondol-
ták, hogy ha már hadsereget nem fejleszthe-
tünk, földünk kétharmadáról, véreink egyhar-
madáról le kell mondanunk, hát majd meg-
mutatjuk magunknak és a világnak, hogy mi-
lyen értékeket rejteget a kultúra, milyen ho-
zadéka lesz a kiművelt emberfők sokaságá-
nak. Klebelsberg fel is épített vagy három-
ezer iskolát, amelyek még ma is ontják azo-
kat a tehetségtől duzzadó nemzedékeket,
amelyek sorra nyerik a matematikai olimpi-

ákat, s nagy leleményességgel domesztikálják a harmadik-negyedik rendszerváltás politikusainak vad álmait. Illyés Gyula a Párizsban lődörgő európai avantgard elit megbecsült társaságából egyenesen Rácegrespusztára tért vissza, hogy segítsen felépíteni a "házát a magasban". Németh László A minőség forradalma címmel írta a század legszínvonalasabb társadalomfilozófiai művét. Helyben vagyunk.

Nos, valóban erről van szó? Vizsgáljuk meg közelebbről. A minőség a célnak való megfelelés, szögezi le a szakirodalom. Amennyiben ezzel a tárgynak (terméknek) azt a lényegi meghatározottságát kívánja kifejezni, ami miatt a tárgy, az ami és nem más, aminek révén más tárgyaktól megkülönböztethető, egyet is érthetünk. Azzal együtt, hogy ez végeredményben - bárhog is ragozzuk - nem több, mint a tárgy önazonossága, lett légyen szó bármilyen értékű, hasznú, rendeltetésű termékről. Ugyanakkor, eddig úgy tudtuk, hogy az emberi munkával és leleménnyel megkonstruált tárgy, termék, objektíváció megkülönböztető jegye (differencia specifikája) a benne testet öltött érték. Régi magyar szóval a becs (lásd: becses tárgy). Az értékek kettős természeteként pedig megkülönböztetünk egy relatív aspektust (előnyben részesítés), és egy abszolút dimenziót. Eképp az értékek hierarchikusak, egymás alá-főlé rendeződnek. A szellemvilág örök természete, avagy a kultúrák közmegegyezése szerint, ahogy tetszik. Az egész nevelés, tágabb értelemben a szocializációs folyamat az értékek elsajátításából áll. Az anya éveig nem tesz mást, mint folyton felhívja a gyerek figyelmét arra, hogy mi a jó (érték), és mi a rossz (értéktelen). Ezek a szép sorjában

elsajátított értékelemek aztán idővel hierarchikusan elrendeződnek, és mint minták bennmaradnak Pistike fejében. (Ott lapulnak akkor is, amikor titokban rossz fát tesz a tűzre.) E hierarchikus sorozatok aztán Istvánban – ha kellő szerencséje van – egy koherens értékrendszerben állnak össze. Ez azért jó, mert ennek mentén fogja elrendezni maga körül a világ dolgait.

Természetesen többféle értékrend létezik egy-egy kultúrán belül is, csak a mindent szétkenő viszonylagosság képtelen közösséget, társadalmat fenntartani. A naponként újabb szenzációkat óhajtó, arctalan tömeg védtelen és kiszolgáltatott. Elsőpri az első (történelmi) szélfúvás. A szilárd értékrend nélkül tévelygő embereket pedig nem lehet pozitív gondolkodással, önfejlesztő tréningekkel, villámkurzusokkal karban tartani. Mint ahogy az arcbőr áthúzása a belső tartást, a hangerő sem pótolhatja a mondanivalót.

A zsidó-keresztény értékrendet és az antik (görög-római) tradíciókat egyaránt magáénak valló Európa például a humanisztikus értékeket egyetemes érvényűnek tartja. Elítéli az ölést, lopást, hazudozást, védi az életet, tiszteletben tartja a tulajdont, nagyrabecsüli a kimondott és leírt, igaz szavakat. Az egyén érdekénél értékesebbnek tartja a közösség érdekét, a partikuláris érdeknel a hazáét, az emberiségét. A transzcendencia felé való nyitottság pedig mifelénk az Istent helyezi az értékpiramis csúcsára. Végső soron tőle származtatja az összes értéket. (Ezt a logikát egyébként a sátánista hajlamú marxizmus-leninizmus is követni kényszerült a fehér kultúrában, mivel hatni akart. Mindössze annyit tett, hogy a fejlett kommunizmus társadalmát nevezte meg a szabadság végtelen

birodalmaként, s a mindenoldalúan fejlett kommunista embertípust állította az eljövendő korok célkeresztjébe. Sajnos lőtt is rá.) Nagyon is életbevágó kérdésekről, és nem szórszálhasogatásról van tehát szó, amikor az axiológiai dimenziót kérjük számon a minőség meghatározásában. Hogyan is lehetnének a minőség és az olyanság egymást fedő fogalmak? Nem lehet becses az értéksemleges minőség. Ez éppen az európai civilizáció lényegét tenné zárójelbe. Már pedig a szakirodalom folyton ezzel a gumi-fogalommal operál.

Mielőtt azt gondolná valaki, hogy ágyúval lövöldözünk verebekre, sietünk megjegyezni, hogy szóra sem érdemesítenénk a handlé-világ erőfeszítéseit, ha csupán fráziskészlete felfrissítésén munkálkodna. Különböző korok piaci forgatagában mindig jelen voltak a csepürágók, szemfényvesztők, kardnyelők, tűzokádók, a költekezést inspiráló vásári filozófusok. Mostantól viszont a színházakban és egyetemi katedrákon hintik az ígét, nemcsak a szilvóriumot szabványosítják az almáriumban, hanem a betegellátást a klinikákon, és a halotthamvasztást a krematóriumban.

A mi utcánk

A Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) ismertsége és általános elfogadottsága ma már befejezett tény. A piaci viszonyok körében mindenütt evidenciaszámba megy, hogy egy-egy szervezet akkor biztosíthatja hosszabb távon kedvező piaci helyzetét, ha nemcsak termékeit, de egész tevékenységét minősítetteti, aláveti magát a minőségbiztosítási eljárásnak. A teljes körű minőségirányítás (total quality management) részletesen és

módszeresen behatol a termék-előállítás minden fázisába és elemébe, a tervezéstől a folyamatellenőrzésig, a kutatás-fejlesztéstől a vezetésen át az értékesítési módozatokig. Ez a folyamat megállíthatatlan. Napjainkban zajlik teljes kiépítése a versenyszférán kívüli területeken is. Nálunk még folyik némi értelmiségi berzenkedés (tekinthetjük e dolgot is ezek közül valónak), ám a multik gigantikus erőfeszítései előbb-utóbb érvényre jutnak. Máris vannak több-kevesebb szerencsétlenséggel konstruált kísérletek, amelyek a termelési és képzési folyamatok geometriai párhuzamosságát vizionálják (amely vonalokról tudjuk - mivel be van bizonyítva - hogy a végtelenben találkozni).

Mi hát a teendő ebben a helyzetben? Barátainknak, a siker reményében nem javasolhatjuk a csúzlit a tankok ellenében. Ugyanakkor kenyérrel és sóval sem kell okvetlenül a seregek elé járulni. Egyáltalán nem törvényszerű, hogy mint fátumot kell elfogadnunk a korlátozás nélküli nyomulást. Csak a félgyarmati országokban szokták megengedni, hogy az ásitó római pápával népszerűsítsenek gagyi-tévé-csatornát, hogy a sugárutakon lábszagtalanító posztterek takarják el a napot. Az írországi repülőtereken ugyanis, példának okáért, az ősi kelta múlt tekint az utazóra a felfelületekről, a szárnyasbetét reklámokat diszkrétebb helyekre dugják.

Csak mi lehetünk a megmondható, hogy nálunk mi az érték, a minőség, a jövőnek tartogatott ajándék. Nekünk kell kidolgoznunk intézményeink minőségbiztosítási rendszerét, átláthatóvá kell tennünk akkreditációs paramétereinket, közérthetővé tenni céljainkat és módszereinket.